

עד אחד נאמן באיסורין

ראשי פרקים.

1. מקור הדין בעד סוטה ובעד עגלה ערופה.
  2. מקור הדין בעד מיתה ובשאר איסורים.
דיון בסוגיה ביבמות (פ"ז ע"ב).
  - (א) האם הלימוד: "או הדע אליו מ"מ" נשאר למסקנה כמקור לדין עד אחד.
(ב) מקור נאמנות עד אחד ללא איתחזק איסורא.
שיטת רש"י ביבמות, שיטת בעלי התוס', שיטת רש"י בגיטין.
(ג) נאמנות עד אחד באיתחזק איסורא.
דיון במסקנת ר' זירא ביבמות בדין עד מיתה.
האם הנאמנות ברמת הדאורייתא.
א. מדאורייתא אין כלל נאמנות בעד מיתה וכל הנאמנות מדרבנן.
שיטת הרשב"א, שיטת רש"י, שיטת תוס'.
ב. מדאורייתא עד אחד נאמן באיתחזק איסורא.
שיטת הרמב"ן בריטב"א בדין עד מיתה.
ג. מדאורייתא עד אחד נאמן באיתחזק איסורא רק בעד מיתה.
אם נאמנות עד אחד באיתחזק איסורא מדאורייתא, מה מקור הדין.
3. שאלות היסוד באופי דין עד אחד נאמן באיסורין.
(א) מבוא: השוואת דיני עד אחד נאמן באיסורין לדיני שני עדים בכל התורה.
א. מי נאמן.
ב. צורת הגעת המידע.
ג. תחומי הנאמנות (האם גם לאיסור או רק להיתר שיטת תוס').
ד. הכחשה או חזקה נגדית.
ה. האם זקוקים להודאת בעל הדבר ע"מ להאמין לעד אחד.
ו. דיני שבועת העדות בעד אחד.
ז. דיני דרישה וחקירה ודיני הזמה בעד אחד.
(ב) הצגת צדדי הספק לאופי הדין.
(ג) ראיות לאופי הדין:
    1. הסבר מחלוקת הריטב"א ביבמות בשם ר"י, הריטב"א בכתובות והרמב"ם בדין "כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הרי כאן שנים ואין דבריו של אחד במקום שנים".
    2. הסבר שיטת הרא"ם במרדכי.
    3. סברת הראב"ן לחלק בין עד אחד לשנים.
    4. הסבר שיטת תוס' ור"ת בגדר "שתיקה" ובתחומי הנאמנות של עד אחד.
4. אופי עדות של שנים באיתחזק איסורא מחלוקת "קצות החושן" ו"נתיבות המשפט".

1) מקור הדין בעד סוטה ובעגלה ערופה.

מקור דין עד סוטה מצינו בגמ' בסוטה (ל"א, ע"ב). על דין המשנה שם: "...עד אומר נטמאת ועד אומר לא נטמאת, אשה אומרת נטמאת ואשה אומרת לא נטמאת היתה שותה וכו'..." מקשה הגמ': "טעמא דקא מכחיש ליה, הא לא קא מכחיש ליה עד אחד מהימן, מנא הני מילי? דתנו רבנן: ועד אין בה' (במדבר ה') בשנים הכתוב מדבר, אתה אומר בשנים או אינו אלא באחד, תלמוד לומר: לא יקום עד אחד באיש' וגו' (דברים י"ט) ממשמע שנאמר 'לא יקום עד' איני יודע שהוא אחד, מה תלמוד לומר 'אחד'? זה בנה אב כל מקום שנאמר 'עד' הרי כאן שנים עד שיפרוט לך הכתוב אחד, ואמר רחמנא: תרי לית בה אלא חד..." (עיי' בהמשך השיעור דיון בהכחשת שנים נגד עד סוטה).

מקור דין עגלה ערופה מצינו בגמ' בסוטה (מ"ז, ע"ב). על דין המשנה שם: "...עד אחד אומר ראיתי את ההורג ועד אחד אומר לא ראיתי, אשה אומרת ראיתי ואשה אומרת לא ראיתי היו עורפין וכו'..." מקשה הגמ': "...טעמא דמכחיש ליה הא לא מכחיש ליה עד אחד מהימן, מנא הני מילי? דת"ר: 'לא נודע מי הכהו' (דברים כ"א), הא נודע מי היכהו אפילו אחד בסוף העולם לא היו עורפין'.

יש מקום לברר שתי נקודות:

- א. האם נתן ללמוד מעד סוטה ועגלה ערופה לדין עד אחד נאמן באיסורין. ברור שהתשובה היא שלא נתן ללמוד, שהרי הגמ' המובאת להלן חיפשה מקור ולא העלתה את האפשרויות הנ"ל. נראה שהסיבה מדוע הגמ' לא העלתה את האפשרויות הנ"ל היא מפני שהמקרים הנ"ל אינם איסורין (ברם בדין עד סוטה ישנן השלכות איסוריות).
- ב. אולם אחרי שידוע לנו דין עד אחד נאמן באיסורין מאחד המקורות שיובאו להלן, יש מקום לדון האם ישנו דמיון בין דין עד סוטה ועגלה ערופה לדין עד אחד נאמן באיסורין.

2) מקור הדין בעד מיתה ובשאר איסורין.

דיון בסוגיא ביבמות (פ"ז ע"ב).

הסוגיא ביבמות דנה בצורה ישירה בשאלת מקור הדין, וז"ל הגמ' ביבמות הדנה בדין עד אחד:

"מדקתני סיפא – נשאת שלא ברשות מותרת לחזור לו שלא ברשות כ"ד אלא בעדים, מכלל דרישא ברשות כ"ד ובעד אחד, אלמא עד אחד נאמן. ותנן נמי – הוחזקו להיות משיאין עד מפי עד ואשה מפי אשה ואשה מפי עבד ומפי שפחה, אלמא עד אחד מהימן. ותנן נמי – עד אחד אומר: אכלת חלב והוא אומר: לא אכלתי – פטור, טעמא דאמר לא אכלתי, הא אישתיק – מהימן, אלמא עד אחד מהימן.

מדאוריתא מנא לן? דתניא - 'או הודע אליו חטאתו' - ולא שיודיעוהו אחרים. יכול אע"פ שאינו מכחישו יהא פטור, תלמוד לומר - 'או הודע אליו' מ"מ. היכי דמי? אילמא דאתו תרי ולא קא מכחיש להו, קרא למה לזי אלא לאו - חד, וכי לא קא מכחיש ליה מהימן - ש"מ עד אחד נאמן.

וממאי דמשום דמהימן, דלמא משום דקא שתיק ושתיקה כהודאה דמיא... אלא סברא היא - מידי דהוה אחתיכה ספק של חלב ספק של שומן, ואתא עד אחד ואמר ברי לי דשומן הוא דמהימן.

מי דמי, התם לא איתחזק איסורא הכא איתחזק איסורא דאשת איש, ואין דבר שבערוה פחות משנים?...

אמר ר' זירא: מתוך חומר שהחמרת עליה בסופה הקלת עליה בתחילתה. לא ליחמיר ולא ליקילו! משום עיגונא אקילו בה רבנן".

בסוגיה ניתן לראות שני שלבים עיקריים:

שלב א': הבאת מקור מן התורה: "דתניא - 'או הודע אליו חטאתו'... תלמוד לומר - 'או הודע אליו' מ"מ".

שלב ב': בהבנה פשוטה המקור מן הפסוק נדחה, ותוך כדי הדיון מובא בגמ' צורך למציאת מקורות לשני מקרים:

א. עד אחד ללא איתחזק איסורא.

ב. עד אחד באיתחזק איסורא.

את הדיון במקור הדין נפצל לשלשה חלקים:

(א) האם הלימוד "או הודע אליו מ"מ" נשאר למסקנה כמקור לדין עד אחד.

(ב) מקור נאמנות עד אחד ללא איתחזק איסורא.

(ג) מקור נאמנות עד אחד באיתחזק איסורא.

(א) האם הלימוד "או הודע אליו מ"מ" נשאר למסקנה כמקור לדין עד אחד.

פשטות הסוגיה ביבמות (פ"ז ע"ב) שהפסוק נדחה בטיעון: "וממאי משום דמהימן, דלמא משום דקא שתיק ושתיקה כהודאה, תדע וכו'..."

ברם, הרשב"א ביבמות תלה את מסקנת הסוגיא ביבמות בשתי הלשונות בסוגיא בכריתות (י"א ע"ב), ולדעת הרשב"א הסוגיא ביבמות נאמרה אליבא דל"ק בסוגיא בכריתות, ואה"נ ל"ק הבינה את הנאמנות מדין שתיקה כהודאה ולא מדין נאמנות עד אחד. אולם ל"ב בכריתות סוברת שהמקור מהפסוק: "או הודע אליו חטאתו" נשאר גם למסקנה.

וז"ל הרשב"א¹: "אלא לאו משום דאישתיק ושתיקה כהודאה דמיא, כלומר דאשמועינן רחמנא דשתיקה כי האי כהודאה דמיא, ואע"ג דהדר ומכחיש ליה לאו כל כמיניה שכבר

1. ד"ה "אלא", ועי"ש גם בד"ה "ולענין".

הודה. וקשיא לן – דבפרק האומר בקידושין קא דייק מיניה אביי דעד אחד מהימן, ולא משום הודאה, אלא אפילו באומר איני יודע מהימן, וכדמוכח התם בעובדא דהוא סמיא דהוה מסדר מתניתא קמיה שמואל, ובעובדא דינאי! ויש לומר – דסוגיין דהכא לא איתמרא אלא אלישנא דאיתמר התם בכריתות דאדם נאמן על עצמו יותר ממאה, אבל אליבא דלישנא קמא טעמא דעד אחד משום דמהימן הוא, וסוגיין בפרק אמרו לו בכריתות כהוא לישנא אזלא, דאמרינן התם – במאי עסקינן? אלימא בתרין, תרין ואין מכחישין קרא בעי? אלא לאו – בחד, וקתני – אין מכחישו מהימן, אלמא משום דמהימן הוא, וסוגיא במקומה עדיפא וכו'.

בכרייתא בתו"כ המקור מן הפסוק מובא ללא דחיה של הודאת בע"ד. וכך סובר הראב"ן² למסקנה, וז"ל: "דעדות עד אחד באיסור כעדות ב' בממון, ומקרא יליף לה בתורת כהנים: 'או הודע אליו' ולא שיודיעוהו אחרים, יכול אע"פ שאין מכחיש ת"ל 'או הודע' מ"מ..."

(ב) מקור נאמנות עד אחד ללא איתחזק איסורא.

אחרי דחית הגמ' את הלימוד מהפסוק: "או הודע אליו חטאתו", תרצה הגמ': "אלא סברה היא – מידי דהוה אחתיכה ספק של חלב ספק של שומן, ואתא עד אחד ואמר ברי לי, דשומן הוא דמיהמן", והגמ' דוחה שבחתיכה ספק של חלב ספק של שומן לא איתחזק איסורא. ע"פ ההבנה הפשוטה הגמ' דחתה את הדמיון של היתר אשת איש לחתיכה ספק של חלב ספק שומן, ברם את עצם נקודת ההנחה שבחתיכה ספק של חלב ספק שומן הדין ברור הגמ' לא דחתה. אולם ישנה נקודה לא ברורה בסוגיה והיא מה מקור הדין בחתיכה ספק של חלב ספק שומן? בלשון אחרת יש לשאול האם הסבר דברי הגמ': "אלא סברא היא וכו'..." מתיחס לנושא הדיון ביבמות לגבי נאמנות עד אחד להתיר אשת איש, וסברה לדמות את דין הגמ' לחתיכה ספק של חלב ספק שומן, ברם המקור לדין חתיכה ספק של חלב ספק שומן אינו סברה, או שהגמ' ניסתה לומר כמו שבחתיכה ספק של חלב ספק שומן נאמנות העד נלמדת מסברה הוא הדין בדין הגמ' ביבמות.

שיטת רש"י ביבמות.

רש"י בסוגיא ביבמות הסביר שדברי הגמ': "אלא סברא" מהווים גם מקור לעצם דין נאמנות עד אחד בחתיכה ספק של חלב ספק שומן, וז"ל רש"י: "...אלא דהימנוהו רבנן לעד אחד באשה סברה הוא", ובהמשך מבאר מהי הסברא, וז"ל: "ואמר ברי לי דשומן הוא דמהימן, והא ודאי פשיטא לן דסמכי עליה כל זמן שלא נחשד, דאי לאו הכי אין לך אדם אוכל משל חברו, ואין לך אדם סומך על בני ביתו"³.

תו"י יצא בצורה ישירה נגד הסברה הנזכרת ברש"י, וז"ל: "ותימה – ומה לנו בזה הדבר, יזהר במה שיאכל".

שיטת בעלי התוס' (גיטין ב' ע"ב ד"ה "עד", תו"י יבמות) בניגוד לדרכו של רש"י וסיעתו, בעלי התוס' הביאו פסוק כמקור לדין עד אחד נאמן

2. דבורא דחובה פרשתא ה' פרק ז' א' ב', ומובא גם בראב"ן סימן ס"ד.

באיסורין ללא איתחזק, וז"ל: "וי"ל דילפינן מנדה, דדרשינן בפרק המדיר (כתובות ע"ב ע"א) 'וספרה לה' – לעצמה".

לאור הדיון הנ"ל בסוגיה ביבמות, תוס' וסיעתם יסבירו את הגמ': "אלא סברא" כמתיחסת לדמיון בין המקרה בגמ' ביבמות לבין דין עד אחד בחתיכה ספק חלב ספק שומן, ולא לעצם סברת הנאמנות של עד אחד בחתיכה ספק חלב ספק שומן. תו"י חייבים לסבור כך שהרי דבריהם מוסבים כהסבר לסוגיא ביבמות.

בעקבות שיטת תוס' דנו הראשונים מדוע לא נרחיב את הלימוד מנדה גם לנאמנות עד אחד באיתחזק איסורא, שהרי בנדה עוסקים בנאמנות המתמודדת עם חזקת איסור. הראשונים נחלקים לשני כיוונים עיקריים:

1. שלילת נקודת ההנחה שנדה מוגדרת כאיתחזק איסורא.
2. דחית שיטת תוס' שנדה יכולה להוות מקור לדין נאמנות עד אחד. תוס' נקטו בדרך הראשונה והסבירו מדוע נדה אינה מוגדרת כאיתחזק איסורא. הרמב"ן (בגיטין וביבמות) נקט בדרך השניה, ובעקבות הקושיה שלל את האפשרות שהלימוד מנדה יהווה מקור לדין עד אחד. כן הסביר שדין נדה מהווה דין יחודי להלכות נדה, והוא מעלה שלש סיבות:
  - א. "שאני התם – שמתוך שנאמנת על עצמה נאמנת נמי לבעלה, אבל בשאר עדויות מנ"ל⁴."
  - ב. "אי נמי – התם א"א שתביא עדים לפסיקת זיכתה ונדתה ולספירתה ולטבילתה לפיכך האמינתה תורה, ואין למדין ממנה לשאר עדויות כלל, שאין דנין אפשר משאי אפשר"⁵.
  - ג. "ועוד – דהתם לטבילה קיימא, ואע"פ שהיום נדה למחר פוסקת ומונה וטובלת, אבל באשת איש שמא לא תצא מאיסורא לעולם..."⁶.

שיטת רש"י בגיטין דף ב' ע"ב.

רש"י בגיטין מביא ראיה לדין עד אחד: "שהרי האמינה תורה כל אחד ואחד מישראל על הפרשת תרומה, ועל השחיטה, ועל ניקור הגיד והחלב".
 ההבנה הפשוטה – שרש"י אינו מביא מקור לדין עד אחד, אלא ראיה לעצם מציאותו וקיומו של הדין, שאם נאמר שרש"י מביא את מקור הדין מנ"ל שהאמינה תורה.
 ע"פ זה ברור שרש"י ביבמות שהביא מקור מסברה: "...דאי לאו הכי אין לך אדם אוכל משל חברו, ואין לך אדם סומך על בני ביתו" איננו סותר את רש"י בגיטין, ורש"י בגיטין מהווה ראיה לדין, ואילו רש"י ביבמות מביא את מקור הדין.
 ע"פ ההסבר הנ"ל בשיטת רש"י, ניתן להבין היטב את שיטת תוס' בגיטין⁷. תוס' מקשה על רש"י – "ולא היה לו להזכיר הפרשת תרומה ושחיטה, דבהנהו נאמן אע"ג דאיתחזק

3. דברי רש"י מצוטטים בתו"י שם ובער"ר.

4. גיטין ד"ה "עד", ויבמות ד"ה "מיד".

5. גיטין שם.

6. יבמות שם.

7. ותוס' רא"ש.

איסורא משום דבידו לתקנם...". לכאורה תוס' אינו מקשה אלא על שני הדינים הראשונים ולא על הדין של ניקור הגיד והחלב .

נראה להסביר שתוס' יסבור שלניקור הגיד והחלב אין גדר של איתחזק איסורא, מפני שהאיסור נמצא גם אחרי הניקור וגם לפני הניקור, אלא שלפני הניקור יש בעיה בגברא שאין יכולת לאכול את ההיתר ללא האיסור.

בהמשך דיון התוס' במקרים של רש"י, מקשה תוס': "וא"ת - מנ"ל דעד אחד נאמן באיסורין"? לכאורה צ"ע, שהרי תוס' הקשה על רש"י רק על שני המקרים הראשונים, ולכאורה ניקור הגיד והחלב יכול להוות מקור, אלא ברור שגם תוס' הבינו ברש"י כהסבר הנ"ל, שרש"י לא התימר להביא מקור לדין אלא ראייה לעצם מציאותו של הדין, ואה"נ תוס' מודה שניקור הגיד והחלב מהווה מקור לעצם מציאותו של הדין, ברם תוס' שאל מה מקור הדין. (בדומה לסוגיה ביבמות הנ"ל שבתחילה הביאו ראיות לדין ואח"כ שאלו: "מדאוריתא מנ"ל").

בניגוד להסבר רש"י על פי שיטת בעלי התוס', הרמב"ן ובית מדרשו הלכו בדרך שונה מתוס', והבינו שרש"י בגיטין מהווה מקור לדין. הרמב"ן העמיד את רש"י בגיטין מול מקור דין עד אחד של תוס', וז"ל (בגיטין): "פי' רש"י ז"ל שכל אחד האמינה תורה על הפר' תרומה, ונקור הבשר וגיד הנשה, ושחיטה, וי"מ משום דכתיב 'וספרה לה' - לעצמה". נראה להסביר שהרמב"ן הבין שרש"י בגיטין באופן סמוי מתבסס על הסברה של רש"י ביבמות.

בחידושי הרמב"ן לחולין (י' ע"ב) מצינו בצורה מפורשת יותר שהרמב"ן ראה ברש"י בגיטין מקור לדין, וז"ל: "פרש"י דכל אחד ואחד האמינתו תורה 'וזבחת מבקרך' ושחט את בן הבקר' ואכלו הכהנים על ידו ולא הזקיקו להעמיד עדים בדבר". רואים שהרמב"ן הביא פסוקים לשיטת רש"י.

כמור"כ מצינו בצורה מפורשת שהרמב"ן זיהה את רש"י ביבמות הנ"ל עם רש"י בגיטין, וז"ל הרמב"ן בהמשך דבריו: "...וכן שמעתי שיש בירוש' במס' כלאים שאם אי אתה אומר כן אין לך מתאכסן אצל חברו. וכן פרש"י בפרק האשה רבה, ויש אומרים מדכתיב 'וספרה לה'...".

וכן בחידושי הריטב"א⁸ מופיע בצורה מפורשת יותר זיהוי רש"י ביבמות עם רש"י בגיטין, וז"ל: "פרש"י נפקא לן שהרי כל אחד ואחד האמינתו תורה על שחיטתו ועל ניקור הבשר, שאם אי אתה אומר כן אין לך אדם מתאכסן אצל חברו". כמור"כ מצינו ברשב"א בגיטין ובחולין בדומה לרמב"ן שרש"י בגיטין מהווה גם מקור לדין.

לאור הנ"ל בשיטת הרמב"ן ובית מדרשו מדוקדקים דברי הר"ן בגיטין. בחידושי הר"ן בגיטין מובאים דברי רש"י בגיטין, ברם בניגוד לתוס' שלא מקשה מניקור הגיד והחלב, הר"ן מקשה גם על זה. לאור מה שכתבנו בתחילת דברינו בהבנת תוס' ברש"י דברי הר"ן מדוקדקים להפליא, מפני שהר"ן הלך בדרכו של הרמב"ן וממילא ע"מ לבחור במקור תוס' מנדה יש לשלול את מקורותיו של רש"י.

8. הוצאת מוסד הרב קוק, רבינו קרשקש ד"ה "עד א' נאמן באיסור".

ג) נאמנות עד אחד באיתחזק איסורא

דיון במסקנת ר' זירא ביבמות בעד מיתה.
 בסוגיא ביבמות הנ"ל בפשטותה דנים מה מקור הדין שעד אחד נאמן להוציא אישה מחזקת אשת איש, ובמסקנת הסוגיא מגיע ר' זירא למסקנה: "...מתוך חומר שהחמרת עליה בסופה הקלת עליה בתחילה. לא ליחמיר ולא ליקל? משום עיגונא אקילו בה רבנן".
 יש מקום לדון במסקנתו של ר' זירא בארבעה דברים:

1. האם הנאמנות ברמת הדאורייתא.
2. אם הנאמנות במישור דרבנן, איך מועילה נאמנות ברמת דרבנן – לא נדון בשיעור הזה, ברם חלק מהדרכים יבוארו בדיון בפסקה הראשונה.
3. אם הנאמנות ברמת הדרבנן, יש לברר האם בכל מקרה עד אחד אינו נאמן נגד חזקה, או שרק בדיני עריות בגין הכלל: "אין דבר שבערוה פחות משנים".
4. אם יש מקרים שעד אחד נאמן נגד חזקה מה מקור הדין שעד אחד נאמן (שיטת הרמב"ן ובית מדרשו).

האם הנאמנות ברמת הדאורייתא?

לכאורה ברור מסיגנונו של ר' זירא שסברתו אינה אלא ברמת הדרבנן, ברם ניתן להעלות אפשרות שכל דברי ר' זירא אינם מתמודדים עם עצם סברת הנאמנות, אלא עם שאלה מדוע לא נחמיר אע"פ שמדאורייתא עד אחד נאמן. אלא שיש קושי בדרך הזאת, מפני שהגמ' ביבמות שם פותחת את הדיון בשאלה: "מדאורייתא מנא לן", ולכאורה דברי ר' זירא מהווים תשובה לתחילת הדיון העוסק בעצם סברת הנאמנות, ואם כן יוצא שלמסקנת הדיון הנאמנות אינה מדאורייתא אלא מדרבנן. מצינו ראשונים שחרגו מההבנה הנ"ל והבינו שגם למסקנת ר' זירא עד אחד נאמן באיתחזק איסורא מן התורה.

בחידושי הריטב"א בגיטין, שיובאו להלן, מובאת שיטת הרמב"ן שמסביר שדברי ר' זירא אינם מתמודדים עם עצם סברת הנאמנות, אלא מתמודדים עם הכלל "אין דבר שבערוה פחות משנים", עיין להלן.

הרשב"א חרג מההסבר הפשוט בסוגיא והסביר שדיון הגמ' אינו על דין המשנה להתיר אשת איש, אלא על דין חתיכה ספק חלב ספק שומן, וז"ל הרשב"א שם: "...מדאורייתא מנא לן, נראה לי דהא דאמרינן 'מדאורייתא מנא לן' לאו אמתני' דהכא ואמתניתין דהוחזקו להיות משיאין עד מפי עד קאי לומר דהתם מדאורייתא מהמני, אלא אמתניתין דעד אחד אומר לו אכלת חלב קאי, דהתם ודאי מדאורייתא מהימן מדמביא קרבן ונאכל...".

וא"כ על פי דרכו של הרשב"א ניתן להציע הסבר, שדברי ר' זירא אינם התמודדות עם עצם סברת הנאמנות, אלא התמודדות עם ה"א מדוע שלא נחמיר מדרבנן. ברור שהרשב"א חלק על מהלך מעין זה, שהרי הוא כותב במפורש שהנאמנות מדרבנן.

בראשונים מצינו ארבעה כיוונים עיקריים:

- א. מדאורייתא אין כלל נאמנות, וכל הנאמנות מדרבנן.
- ב. מדאורייתא עד אחד נאמן.
- ג. מדאורייתא עד אחד נאמן באיתחזק רק בעד מיתה.
- ד. מדאורייתא עד אחד נאמן באיתחזק רק בעד מהימן וכשר (שיטת הרא"ם).

א. מדאוריתא אין כלל נאמנות בעד מיתה וכל הנאמנות מדרבנן.

הרשב"א הביא מספר ראיות להוכיח שדין עד אחד במיתה רק דרבנן, וז"ל: "...ע"כ לאו מדאוריתא הוא דהא קיימא לן בכל דוכתא דאין דבר שבערוה פחות משנים, ועוד דאם איתא דעד אחד נמי מהימן בה כשנים דבר תורה, מאי שנא בעד אחד דצריכא ליטול רשות מב"ד ובשני עדים אינה צריכא ליטול רשות מב"ד, דא ודא שריא ד"ת והאמינה תורה עד אחד כשנים, ומאי שנא דבעד אחד תצא מן הראשון ובב' מותרת לחזור לו. אלא ודאי עד אחד דמהימן גבי אשה אינה ד"ת לכו"ע...".⁹

שיטת רש"י

רש"י (שבת קמ"ה ע"ב) נקט בדרך הראשונה, וז"ל: "לעדות אשה לומר לאשה מת בעלך דאקילו רבנן משום עגונא, וכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקועי רבנן לקידושי מיניה". יוצא מדברי רש"י שמדין תורה אין שום משמעות לעדות עד מיתה, אלא שיש כח לחכמים להפקיע את כל תשתית הקידושין, ברם בצדק הסביר ה"ש"ב שמעתתא¹⁰ שחכמים לא עקרו ממש, אלא ע"י כח "אפקעינהו" נתנו כח נאמנות לעד, וז"ל: "ומיהו לכולי עלמא, אם באו עדים אחר כך שהוא חי, חייבת קרבן, וכמבואר בש"ס פרק האשה רבה דף צ"ב, ליתיה למתניתין מדתני ביה מדרשא, עיין שם ולא אמרינן הא כבר עקרוה רבנן לקדושין מניה, משום דלא עקרו, אלא משום דראו חכמים להאמין לעד שאומר מת, אבל כל שנתברר ודאי ששקר העיד העד וחי היה – לא עקרוה לקידושין, אלא כשהיה הדבר עומד כמו שהיה בהעדות העד, אבל כשיתברר הדבר לא עקרוה לקידושין, והוי ליה הולד ממזר וחייבת קרבן" עכ"ל השב שמעתתא.

שיטת תוס'.

תוס' מסכים עקרונית לתפיסה העקרונית של רש"י שהנאמנות רק מדרבנן, ברם לא ע"י "אפקעינהו" אלא ע"י נתינת כח נאמנות מדרבנן, וז"ל¹¹: "נראה לר"י דלית לן למימר אנן סהדי דדייקא ומנסבא ונאמן עד אחד בכך מן התורה, אלא מתקנת חכמים הוא דנאמן, ואין זה עקירת דבר מן התורה כיון שדומה הדבר הגון להאמין, כמו שאפרש לקמן בפירקין (פ"ט ע"ב), שבדבר שיש קצת טעם וסמך לא חשיב עוקר דבר מן התורה".

ב. מדאוריתא עד אחד נאמן באיתחזק איסורא.

שיטת הרמב"ן בריטב"א בדין עד מיתה.

בדרך השניה נקט הרמב"ן המובא ע"י הריטב"א בגיטין¹², וז"ל: "ואי קשיא – ואם איתא

9. עיין בהמשך בשיטת הריטב"א ותוס' רא"ש שתרצו את ראיות הרשב"א.

10. שמעתא ז' פרק א'.

11. בתוד"ה "מתוך חומר".

12. רבנו קרשקש ב' ע"ב.

דדבר שבערוה אינה פחות משנים, א"כ היאך משיאין אשה שמת בעלה על פי עד אחד, ואפילו בגוי מסיח לפי תומו נאמן! ותרצו בשם הרמב"ן דדבבר שהוא משום ערוה בעינן שנים ואין עד א' נאמן, אבל ההיא דהתם אינו אלא גלוי מילתא בעלמא שאנו צריכין לדעת אם מת בעלה, וכל שנראה שאינו משקר נאמן, ומשום הכי האמינו גוי דמסיח לפי תומו, וזהו עיקר הטעם שהאמינוהו, ואע"ג דאמר' התם טעמא משום חומר שהחמרת עליה בסופה הקלת עליה בתחילתה, עיקר הטעם אינו אלא מטעמא דפרישנא, אבל מפני רצון הבריות אלמלא הטעם ההוא, דמשום חומר שהחמרת עליה בסופה, לא היינו מאמינים אותו, אע"פ שהיה מן הדין להאמינו, ומשום דאינו אלא גלוי מלתא וכדפרישית, ותדע לך דאם איתא דמן הדין לא היה ראוי להאמינו, היאך אפשר שנאמין אותו משום טעם דחומר שהחמרת בסופה עליה הקלו עליה אתחלתה ואוקמוה אדינא".

פשטות דברי הרמב"ן שהנאמנות מעיקר הדין, והטיעון של "גילוי מילתא" בא להתמודד עם הבעיה של הכלל: "אין דבר שבערוה פחות משנים", בניגוד לרשב"א שבגין הטיעון של "אין דבר שבערוה פחות משנים" העמיד את דין עד אחד במיתה כדין מדרבנן.¹³

גם בתוס' רא"ש מופיע שעד אחד נאמן מדאורייתא, אלא שדברי התוס' רא"ש נאמרו בשלב הה"א בגמ', ואולי למסקנה יודה לרשב"א. וז"ל תוס' רא"ש: "אלמא עד אחד נאמן פי' מדאורייתא, ומ"מ קרי ליה ברשות ב"ד לפי שיש דברים שאינו נאמן וצריכה לבא לב"ד לשאול, אבל כשיש שנים כיון שנתקבל העדות ונחקר בב"ד הדבר ידוע שהיא מותרת ואינה צריכה הוראת ב"ד, ומ"מ קנסו אותה טפי בעד אחד שלא היה לה כל כך לסמוך על עד אחד, אע"פ שהאמינתו תורה והוה לה למידק".

דין עד אחד באיתחזוק איסורא במקרים שאינם עריות.

ניתן לדון בשיטת הרשב"א וסיעתו, הסוברים שדין עד מיתה מדרבנן, שבכל זאת בשאר תחומים דין עד אחד גם באיתחזוק איסורא יועיל מדאורייתא, אלא שבעד מיתה דין "אין דבר שבערוה פחות משנים" מתגבר על הכלל של "עד אחד נאמן באיסורין", וזוהי במפורש שיטת הרשב"א, שאומר שעד מיתה רק מדרבנן כנ"ל, ובכ"ז להלכה סובר שהסוגיא ביבמות רק אליבא דל"ק ואילו לל"ב עד אחד נאמן נגד חזקה.

ג. מדאורייתא עד אחד נאמן באיתחזוק רק בעד מיתה.

את הדרך השלישית מצינו שתוס' ביבמות מעלה ודוחה, וז"ל: "...נראה לר"י דלית לן למימר אנן סהדי דדייקא ומנסבא ונאמן עד אחד בכך מן התורה".

13. ולא כהבנת המגיה בחידושי הריטב"א בהערה 180, שהסביר בריטב"א שדין עד אחד במיתה מדרבנן כרשב"א, שהרי מפורש בריטב"א מעיקר הדין.

שיטת הרמב"ם.

ברמב"ם לכאורה נראה שנקט בדרך השלישית שנאמנות עד אחד באיתחזק איסורא דוקא בעד מיתה. בהלכות גרושין (פי"ב, הט"ז) כותב הרמב"ם: "מי שהוחזקה אשת איש והלכה היא ובעלה למדינת הים, ושלוש בינו לבינה ושלוש בעולם, ובאה ואמרה: מת בעלי - נאמנת ותנשא או תתיבם, חזקה שאינה מקלקלת עצמה ותאסור עצמה על בעלה הראשון, ועל זה, ותפסיד כתובתה מזה ומזה, ולהיות בניה ממזרין בדבר העשוי להגלות לכל ואי אפשר להכחיש ולא לטעון טענה שאם הוא חי סופו לבא או יודע שהוא חי. וכן אם בא עד אחד והעיד לה שמת בעלה תנשא על פיו שהדבר עשוי להגלות...". פשטות דברי הרמב"ם שנאמנות עד אחד מדין דבר העשוי להגלות, ורמת הנאמנות מדאורייתא, וכך הבין המהרי"ק (שורש ל"ב): "...או משום דאפילו מדאורייתא נאמן עד אחד כיון שהדבר עשוי להיגלות, כדמשמע מתוך דברי רבנו משה ולא כדברי הרשב"א בתשובות (קנ"ה)". ועיין עוד בש"ש ש"ז פ"א.

אולם ברור ששיטת המהרי"ק אינה יכולה להתקבל בשיטת הרמב"ם, שהרי הרמב"ם עצמו בפרק ה' בהלכות עדות ה"ב כותב במפורש שעד מיתה הוא מדרבנן, וז"ל: "בשני מקומות האמינה תורה עד אחד בסוטה שלא תשתה מי מרים ובעגלה ערופה שלא תערף כמו שבארנו, וכן מדבריהן בעדות אשה שיעיד לה שמת בעלה". ועיין עוד בתשובות הריב"ש תשובה קנ"ה שהבין את הרמב"ם בפשטותו ע"פ הלכות עדות ולא כמהרי"ק.

ד. מדאורייתא עד אחד נאמן באיתחזק רק בעד מהימן וכשר (שיטת הרא"ם במרדכי חולין סימן תקע"ט).

"בהמה בחייה בחזקת וכו' תימה איך איש אחד נאמן על השחיטה הא אמרינן פרק האשה רבה דהיכא דאיתחזק איסורא עד אחד לא מהימן, ועוד מאחר שהשוחט אחר שנשחטה לאו בידו ומ"ש מההיא דהניזקין? וי"ל כפי' רא"ם הא דאמר עד אחד אינו נאמן היכא דאיתחזק איסורא היינו דוקא באנשים ריקים דומיא דשנים שהאמינה תורה כמו שהן ובההיא אמרינן עד אחד אינו נאמן, אבל בעד אחד מהימן וכשר סמכינן עילויה ואפילו אשה כדאמרי פרק בא סימן ר' ישמעאל מוסר לאמו ור' יהודה ור' יוסי לא פליגי ולא איירי אלא בשאר נשים שאינם מן הרוב אבל באמו של ר' ישמעאל מודו ולהכי נמי סמכינן בשחיטה ובכהן המקריב ובטבילת נדה (שאינה יודעת) [שאינם יודעים] אלא מפי אחרים בכולהו סמכינן אעד אחד...ומיהו כל זה דוקא לפירוש הרא"ם דפירש פ' הנזקין כל שבידו דבר שעתה בידו לתקן, אבל לפירוש ר"ת דפירש מה שהיה כבר בידו לא צריכינן לכולי האי" וכו' ע"ש. יוצא מדברי הרא"ם שעד אחד ברמה זהה לשני עדים אינו נאמן באיתחזק איסורא, אבל אם הוא עד נאמן וכשר נאמן גם באיתחזק איסורא.

אם נאמנות עד אחד באיתחזק איסורא מדאורייתא מה מקור הדין. הרמב"ן ביבמות ובחולין (י' ע"ב) כותב שלהלכה עד אחד נאמן נגד איתחזק איסורא, וז"ל: "אלא סוגיה זו שאלות בעלמא נינהו מדאורייתא מנ"ל, ולעולם עד אחד נאמן באיסורין".

אולם לא ברור למסקנה מה מקור הדין שעד אחד נאמן באיסורין. אם נסבור כדלעיל בשיטת הרמב"ם, המקור הוא סברא של "דבר העשוי להגלות", ברם אם כן דין עד אחד באיתחזק איסורא קיים רק במקרה שעוסקים בדבר העשוי להגלות. נתן לענ"ד להעלות שתי דרכים.

שיטת הרשב"א – של"ב בכריתות לומדת מ"או הודע אליו חטאתו או הודע אליו מ"מ" את דין עד אחד, או לשיטת הראב"ן, נראה שניתן ללמוד גם דין עד אחד באיתחזק איסורא. נראה להסביר שאם מקור עד אחד מ"או הודע אליו וכו'" סימן שהתורה מגדירה את מקור המידע ע"י עד אחד כדיעה, וממילא ברור שגם נגד איתחזק איסורא. ניתן לנקוט בדרך שניה והיא שמקור הדין משחיטה. על סוגיות הגמ' שדחו את הראיה מחתיכה ספק חלב שומן בטיעון שבחתיכה ספק חלב ספק שומן לא איתחזק איסורא, הקשו חכמי ספרד מבית מדרשו של הרמב"ן משחיטה שכתוב: "ושחט את בן הבקר", והרי בשחיטה עד אחד נאמן אע"פ שאיתחזק איסורא! ותרצו: "איכא למימר דהתם שאני דבידו לתקנו... דרוב מצויין אצל שחיטה מוחזקין הן, ואפילו מי שאינו מומחה ומוחזק לתקנו ע"י שלוחו" (לשון הרשב"א בגיטין).

התרוץ 'רוב מצויין אצל שחיטה מומחין' הוא בעיתי מאוד, מפני שמדובר אחרי השחיטה, ונתן לומר שלו ידיעת הדין היתה מן המקור אין הכי נמי המקור אינו מוכרח שהרי יש אפשרות לדחות כנ"ל, ברם למסקנת הרמב"ן, שהדין ברור וכל הסוגיא רק "שאלות בעלמא נינהו", יש לומר שהמקור הוא מדין שחיטה.

2. שאלות היסוד באופי דין עד אחד נאמן באיסורין

מבוא – השוואת דיני עד אחד נאמן באיסורין לדיני שני עדים בכל התורה, ופירוט חלק מדיני עד אחד.

מצינו כמה הבדלי דינים בין עד אחד נאמן באיסורין לשני עדים:

- (א) מי נאמן.
- (ב) צורת הגעת המידע.
- (ג) תחומי הנאמנות – האם גם לאיסור או רק להיתר (שיטת תוס').
- (ד) הכחשה או חזקה נגדית.
- (ה) האם זקוקים להודאת בעל הדבר ע"מ להאמין לעד אחד (שיטת ר"ת ובעלי התוס').
- (ו) דין שבועת העדות בעד אחד.
- (ז) דיני דרישה וחקירה, ודיני הזמה בעד אחד.

(א) מי נאמן.

א. עבד ואשה.

ב. פסול עבירה.

ג. שיטת המרדכי שרמת עד אחד גבוהה יותר משני עדים.

במשנה ביבמות (קכ"ב ע"א) שנינו לגבי עד מיתה: "...והוחזקו להיות משיאין עד מפי עד מפי עבד, מפי אשה, מפי שפחה. ר' אליעזר ור' יהושע אומרים: אין משיאין את האשה על פי עד אחד. ר' עקיבא אומר: לא ע"פ אשה, ולא ע"פ עבד, ולא ע"פ שפחה, ולא ע"פ קרובים".

יוצא אפוא שיטת ת"ק שעד מפי עד ומפי עבד ומפי שפחה כשר בניגוד להלכות עדות רגילים.

וכן מצינו בגמ' בנדה (מ"ח, ע"ב) לגבי סמני נערות ובגרות שנשים נאמנות, וז"ל הגמ': "כל הנבדקות נבדקות ע"פ נשים, וכן היה ר' אליעזר מוסר לאשתו ור' ישמעאל מוסר לאמו". עיין לקמן שיטת המרדכי שדן בנ"ל.

(בעד מפי עד החידוש אינו בהגדרת הגברא אלא באופן הגעת המידע, עיין לקמן.)
וכן מצינו בהלכות עדות ברמב"ם (פי"א הל' ז' ח'): "עד אחד נאמן באיסורין אף ע"פ שהוא פסול לשאר עדויות, שהרי רשע בעבירה ששחט שחיתו כשרה ונאמן לומר כהלכה שחטתי, אבל החשוד על הדבר אינו נאמן על שלו, אבל נאמן הוא על של אחרים. לפיכך החשוד על דבר יש לו לדון בו ולהעיד בו לאחרים, חזקה אין אדם חוטא כדי שיהנו אחרים. כיצד? נאמן עם הארץ לומר פירות פלוני מתוקנים הם, ונאמן הנחשד למכור בשר בכור לומר בשר זה שמוכר פלוני חולין הוא וכן כל כיוצא בזה משאר האיסורין, לפי שאימת האיסורים על הרשעים ואין אימת הממון עליהם", ועיין בראב"ד ובכ"מ וביתר הרחבה בהלכות שחיטה (פ"ד הט"ו): "מי שהוא פסול לעדות בעבירה מן העברות של תורה הרי זה שוחט בינו לבין עצמו אם היה מומחה, שאינו מגיח דבר מותר ואוכל דבר איסור שזו חזקה היא על כל ישראל ואפילו הרשעים מהן", ועיין שם במ"מ שהקשה שבגמ' לא התירו אלא אוכל נבלות לתאבון ולא להכעיס והרמב"ם לא חילק עי"ש, ואכמ"ל.

יוצא מדברי הרמב"ם ע"פ הסוגיות שלא רק נשים ועבדים כשרים אלא גם פסולי עדות מחמת עבירה כשרים להלכות עד אחד נאמן באיסורין.

יש לציין את שיטת רש"י ובעל המאור (פסחים ד', ע"ב) הסוברים שאשה לא נאמנת בדיני דאורייתא באיתחזק איסורא גם אם בידה לתקן, בניגוד לתוס' שם והרמב"ן בחולין ועורר, ואכמ"ל.

שיטת המרדכי ע"פ הרא"ם (חולין תקע"ט).

עיין לעיל שעד אחד באיתחזק איסורא נאמן רק אם הוא מהימן וכשר, בניגוד לדין שני עדים שלכל אחד יש חזקת איסור.

(ב) צורת הגעת המידע.

במשנה ביבמות המובאת לעיל שנינו שעד מפי עד כשר להעיד על מיתת הבעל, בניגוד לדיני שני עדים שעד מפי עד פסול.

(ג) תחומי הנאמנות (האם גם לאיסור או רק להיתר).

תוס' בגיטין¹⁴ מעלה אפשרות שעד אחד נאמן להתיר ולא לאסור, וז"ל: "...ומיהו יש לומר דה"ק עד אחד נאמן באיסורין להתיר, והא דבעי תרי הני מילי לאסור...".

14. ב' ע"ב תוד"ה "מידי דהוה".

ובדומה לכך בתוס' בקידושין¹⁵: "...וצריך לומר דהא דאמר בכל דוכתין עד אחד נאמן באיסורין היינו דווקא להתיר כגון בשר זו מנוקרת, או חתיכה זו של שומן אבל לאסור הדבר אינו נאמן אלא כמו שפירשתי".
בניגוד לר"ת בספר הישר ועו"ר עיין לקמן.

(ד) הכחשה או חזקה נגדית.

לגבי חזקה דמעיקרא דגו לעיל מה דין עד אחד באיתחזק איסורא, ולראשונים שסוברים שעד אחד לא נאמן באיתחזק איסורא ישנו הבדל בין עד אחד לשני עדים שנאמנים גם נגד איתחזק איסורא.

יש מקום לדון מה דין עד אחד מול חזקות וברורים שונים, וכן יש מקום לדון האם בכל חזקה דמעיקרא עד אחד לא נאמן ואכמ"ל.

לגבי הכחשה יש מקום לחלק לשני סוגי הכחשות:

א. הכחשת בעל הדבר. ישנו דיון מפורש במשנה בכריתות ("א, ע"ב): "עד אומר אכל והוא אומר לא אכלתי, פטור".

ב. הכחשת עד נגדי לסוגיו השונים בסוגיא ביבמות (ק"ז ע"ב) במשנה ובגמ' ישנו דיון בנושא, וז"ל המשנה והגמ': "מתני': עד אומר מת ונשאת ובא אחד ואמר לא מת הרי זו לא תצא. עד אומר מת ושנים אומרים לא מת אע"פ שנשאת תצא. שנים אומרים מת ועד אומר לא מת – אע"פ שלא נשאת תנשא".

נמ': טעמא דנשאת הא לא נשאת לא תנשא, והאמר עולא: כ"מ שהאמינה תורה עד אחד הרי כאן שנים, ואין דבריו של אחד במקום שנים! הכי קאמר: עד אחד אומר מת והתירו להנשא ובא אחד ואמר לא מת לא תצא מהיתירה הראשון¹⁶. עד אומר מת: פשיטא דאין דבריו של אחד במקום שנים! לא צריכא, בפסולי עדות וכדר' נחמיה, דתניא ר' נחמיה אומר: כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הלך אחר רוב דעות ועשו שתי נשים באיש אחד כשני אנשים באיש אחד. ואיבעית אימא: כל היכא דאתא עד אחד כשר מעיקרא, אפי' מאה נשים כעד אחד דמיין. אלא כגון דאתאי אשה מעיקרא, ותרצה לדרבי נחמיה הכי – ר' נחמיה אומר: כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הלך אחר רוב דעות ועשו שתי נשים באשה אחת כשני אנשים באיש אחד, אבל שתי נשים באיש אחד כפלגא ופלגא דמי".

יוצא מדברי הגמ' שעד אחד איננו יכל לעמוד נגד עדות עד אחד מפני שאין דבריו של אחד בפני שנים, ברם לא מזהים דיני עד אחד לדיני שנים לגמרי, ולכן אם מכחישים אותו שני עדים עדותו מתבטלת.

כמו"כ מצינו בגמ' שפסולי עדות מרובים מעד אחד מבטלים את עדותו לפי לישנא קמא, ומגיעים לידי מצב של מחצה על מחצה לפי לישנא בתרא וכן פסק הרמב"ם, בניגוד לשני עדים שלא משנה מה מספר העדים המכחישים.

15. ס"ה, ע"ב ד"ה "נטמאר".

16. עיין בתוס' שם שהסבירו שלא תצא מהיתרה הראשון הכוונה לדין שאם נשאת לא תצא, והדברים הכרחיים בפשט המשנה דאם לא כן קשה מהסיפא ואכמ"ל, ועיין שם בראשונים.

אולם כל הנ"ל אמור בעד אחד לענין עדות אישה, אבל לגבי איסורים רגילים נחלקו הראשונים האם ישנו הדין של כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הרי הוא כשנים. הריטב"א בכתובות¹⁷ כותב שהוא הדין בכל דין עד אחד באיסורין, וז"ל: "...ופשטא דמימרא דעולא משמע דה"ה באיסורין דהא כל מקום קאמר...".

בניגוד לריטב"א בכתובות, הריטב"א ביבמות¹⁸ סותר את עצמו וסובר שעד אחד כשנים רק בעדות אישה, וז"ל: "...ואפי' כשבא עד אחד בלבד והכחישו שהראשון חשוב כשנים נראין הדברים כדברי ר"י ז"ל דדוקא בעדות דבר שבערוה דבעי שנים שהאמינוהו לזה כשנים אבל באיסורי' דעלמא דסגי בתד כיון שלא האמינוהו אלא כי חד כי אתא אחרינא ואכחשי' הויא הכחשה כחד לגבי חד".¹⁹

ניתן לזהות גם את שיטת הרמב"ם עם הריטב"א, מפני שהרמב"ם מביא את דין כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הרי הוא כשנים רק בשלושה מקומות: בענין עגלה ערופה (פ"ט הלכות רוצח הי"ג): "עד אחד אומר ראיתי את ההורג ועד אחד הכחישו ואמר לו לא ראית היו עורפין. במה דברים אמורים? כשבאו שניהם כאחת, אבל אם אמר אחד אני ראיתי את ההורג הרי זה נאמן כשנים לענין זה. ואם בא אחר כך עד אחד והכחישו ואמר לו לא ראית – אין משגיחין על דברי האחרון ואין עורפין".

בענין עד סוטה (פ"א הלכות סוטה הט"ז): "בא עד אחד כשר ואמר נטמאת הרי זו אינה שותה כמו שבארנו. בא עד אחד והכחישו ואמר לא נטמאת אין שומעין לו, שעד אחד בטומאת סוטה כשנים, ואין דבריו של אחרון דוחין דברי הראשון שהוא כשנים". בענין עד מיתה (פ"ב הלכות גירושין הי"ח): "בא עד אחד והעיד שמת בעלה והתירוה להנשא על פיו ואחר כך בא אחר והכחיש את הראשון ואמר לא מת הרי זו לא תצא מהיתרה ותנשא, שעד אחד נאמן בעדות אשה כשני עדים בשאר עדויות, ואין דבריו של אחד במקום שנים".

ואילו בהלכות עדות כפרק י"א, כאשר הרמב"ם עוסק בדיני עד אחד נאמן באיסורין, הרמב"ם לא מביא את דין עד אחד הרי הוא כשנים והמשתמע מזה. יוצא שהרמב"ם סובר להלכה שרק בשלושת התחומים הנ"ל כוחו של העד נגד הכחשת עד אחד, ואילו בדין עד אחד נאמן באיסורין הרגיל לא יהיה כוח בעד אחד לעמוד נגד הכחשה.

ישנו הבדל מהותי בסברה לחלק בין שלושת התחומים הנ"ל לבין עד אחד באיסורין בין

17. כ"ב ע"ב ד"ה "דאמר עולא" ומובאים דבריו בנמוקי יוסף כ"ח ע"ב באלפס, וכן תוד"ה "אמרו לו" כריתות י"א ע"ב, שו"ת הרשב"א תקמ"ה מהרי"ק שורש ל"ג ועו"ר.

18. פ"ח ע"ב ד"ה "והא אמר עולא".

19. בט"ז ביו"ד סימן א' ס"ק כ"ג על דין המחבר בסעיף י"ד: "שוחט שהעיד עליו עד אחד ששחט שלא כהוגן והוא מכחישו עד אחד בהכחשה לאו כלום הוא..." מביא את דעת המהרי"ק שזיהה את דין המחבר

עם דין כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הרי הוא כשנים, ואח"כ מביא בשם המהרש"ל בחולין דף ט' שמודהה עם הריטב"א ביבמות, וכן פסק מו"ח עיין שם.

הריטב"א בשם ר"י לבין הרמב"ם, והדברים יבוארו בהמשך בדיון באופי עד אחד.

ה. האם זקוקים להודאת בעל הדבר ע"מ להאמין לעד אחד (שיטת ר"ת ובעלי התוס').

בסוגיא בקידושין (ס"ה, ע"ב) מובא שע"מ להאמין לעד אחד צריך שתיקה של הנידון, וז"ל הגמ': "אמר אביי: אמר לו עד אחד אכלת חלב והלה שותק - נאמן, ותנא תונא²⁰: אמר לו עד אחד אכלת חלב והלה אומר לא אכלתי - פטור. טעמא דאמר לא, הא אישתיק מהימן.

ואמר אביי: אמר לו עד אחד נטמאו טהרותיך והלה שותק - נאמן, ותנא תונא²¹: עד אחד אומר נטמאו והלה אומר לא נטמאו - פטור. טעמא דאמר לא, הא אישתיק מהימן. ואמר אביי: אמר לו עד אחד שורך נרבע והלה שותק - נאמן. ותנא תונא²²: ושנעבדה בו עבירה ושהמית על פי עד אחד או ע"פ הבעלים - נאמן. האי ע"פ עד אחד היכי דמי, אי דקא מודו בעלים היינו ע"פ הבעלים, אלא לאו דשתיק, וצריכא...".

בסוגיא הנ"ל בקידושין לא ברור מה מעמד השתיקה. בסוגיא ביבמות (פ"ז, ע"ב) תוך כדי הדיון מסתפקים מה אופי השתיקה, וז"ל הגמ': "...וממאי דמשום דמהימן דלמא משום דקא שתיק ושתיקה כהודאה דמיא...". מן הדחיה לא ברור האם למסקנת הגמ' עד אחד נאמן מצד

עצמו, או בגין שתיקה כהודאה מדין הודאת בעל דין, נחלקו בזה הראשונים.

שיטת תוס' ור"ת.

תוס' בקידושין²³ לאורך כל הסוגיא מסביר שעד אחד נאמן רק בשיתוף הודאת בעל דין, ועד אחד ללא שתיקה, המהווה הודאת בעל דין אינו נאמן אא"כ בידו, ולכן במקרה ובעל הדין אומר איני יודע העד אינו נאמן.

לאור הנ"ל תוס' מסביר את המקרים הנ"ל באוקימתות שבעל הדבר ידע את תוכן עדות העד, וז"ל בתאור המקרים:

"אמר לו עד אחד אכלת חלב והלה שותק נאמן, פירוש דשתיקה כהודאה דמי והוי נודע לו מעצמו, אבל אמר לו איני יודע אינו נאמן לחייבו קרבן...וצריך נמי לפרש והלה שותק, דאמר לו העד אכלת חלב והיה לך לידע והוא שותק"²⁴.

"נטמאו טהרותיך והלה שותק, נאמן, שאמר לו העד בפניך נטמאו...".

כל הנ"ל הוא שיטת התוס' בשיטת אביי, בהמשך הדיון באופי הדין יבוארו שיטות תוס' ור' תם בהסבר שיטת רבא.

שיטת הראב"ן, הרמב"ן, הרשב"א, תוס' רי"ד, והרמב"ם.

בניגוד לשיטת תוס' הנ"ל שעד אחד אינו נאמן באיני יודע אא"כ בידו, או מדין שתיקה

20. משנה בכריתות י"א ע"ב.

21. משנה טהרות פ"ה מ"ט, מובאת גם בכריתות י"ב ע"א.

22. משנה בככורות מ"א ע"א, משנה בזבחים ע' ע"ב, וברייתא בתוספתא ב"ק פ"ד ח'.

23. בתוס' הדברים מובאים סתם, מקור הדברים מופיע בספר הישר לר"ת, וכן בתוס' רא"ש, ובתוס' סוף הדברים מופיעים בשם ר' תם.

24. תוד"ה "אמר לו", ובהמשך בתוד"ה "נטמאו".

כהודאה. הראב"ן (ס"ד) חולק וסובר שאביי חולק על הסוגיא ביבמות והנאמנות בנויה על עד אחד ולא על שתיקה, וז"ל: "...ואביי לית ליה הא דאמרינן בראש האשה רבה ודלמא משום דאישתיק הוא ושתיקה כהודאה דמיא ומשום עדות העד הוא דחייב...".

הרמב"ן והרשב"א²⁵ מביאים את שיטת ר"ת ומגוללים עליו סידרה של קושיות, ובסוף דבריהם מסבירים שהסוגיא ביבמות שאמרה משום שתיקה כהודאה נאמרה רק בה"א, וז"ל באמצע דבריו: "...שמע מינה לאו משום דשתיקה כהודאה דמיא שאם כן אינו מן השם משום שנאמן, אלא משום שהלה מודה כדאמרינן התם ביבמות ד' פ"ז ע"ב ממאי משום דמהימן דילמא משום דשתיק ושתיקה כהודאה דמיא, ועוד דשמעתא שם במסכת יבמות במסקנא משמע אף על גב דלא שתיק כמודה דאמרי' אלא סברא הוא מידי דהוה כחתכה ס' של חלב ס' של שומן ואתא עד אחד ואמר ברי לי דשומן הוא דמהימן, ודחינן מי דמי התם לא איתחזק איסורא הכא איתחזק איסורא דאשת איש והוי דבר שבערוה ואין דבר שבערוה פחות משנים, אלמא בכל היכא דלא איתחזק איסורא, אי נמי לא הוי דבר שבערוה עד אחד נאמן...".

ובדומה לכך התוס' רי"ד²⁶ כותב במפורש ששותק מדובר באיני יודע, עיין שם. וכן היא פשוט שיטת הרמב"ם²⁷ שלא העמיד באוקימתות של תוס'.

ו) דין שבועת העדות בעד אחד.

מפני שדין שבועת העדות נאמר רק במקרה והתובע "תובע עדיו להעיד לו עדות שיתחייב הנתבע בעדותן לבדה ליתן לתובע זה ממון המטלטל, וכפרו בעדותן ונשבעו... הרי אלו חייבין משום שבועת העדות"²⁸, ממילא יוצא שלא שייכת שבועת העדות בעד אחד באיסורין, ברם בדין עד סוטה שייכת שבועת העדות, ובאמת הרמב"ם²⁹ פסק ששייכת שבועת העדות, וז"ל: "הרי שקנא לאשתו ונסתרה בעדים וזנתה בעד אחד אחר הקנוי והסתירה והשביע עד זה שיבא ויעיד וכפר חייב בשבועת העדות, שאע"פ שהוא עד אחד אילו העיד עדות זו היתה יוצאת בלא כתובה כמו שבארנו בהלכות סוטה".

וכמו"כ פסק הרמב"ם³⁰ ע"פ הגמ'³¹ בענין עד מיתה, וז"ל: "האשה שהשביעה עד אחד שיעיד לה במיתת בעלה וכפר חייב בשבועת העדות שאילו העיד היתה נשאת ונוטלת כתובתה".

ברמב"ם לא נמצא חילוק בין עד פסול הנאמן להעיד על מיתת הבעל לבין עד כשר, כמו שחילק הרמב"ם לגבי דין "כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הרי הוא כשנים".

25. בקידושין דף ס"ה ע"ב ד"ה "והלה שותק", וכד"ה "ולדידי לא מסתבר".

26. שם ד"ה "אמר לו עד".

27. פרק ג' הלכות שגגות הלכה ב', ופרק י"ג הלכות מטמאי משכב ומושב ה"ח.

28. רמב"ם פרק ט' הלכות שבועות ה"א.

29. פ"י ה"ח.

30. פ"י הי"א.

31. שבועות ל"ב ע"ב.

ז) דיני דרישה וחקירה, ודיני הזמה בעד אחד. לא מצינו בדין עד אחד נאמן באיסורין דיני דרישה וחקירה, וההסבר בפשטות הוא מפני שדין דרישה וחקירה נאמר בדיני קבלת עדות, ואילו עד אחד באיסורין אינו מתקבל בפני ב"ד, וממילא לא שייך דיני הזמה. אולם יש להסתפק מה הדין בדיני עד אחד המתקבלים בב"ד, כמו עד סוטה ועד עגלה ערופה ועד מיתה האם בהם נאמר דין דרישה וחקירה ואם נאמר שישנו דין דרישה וחקירה האם ישנו דין הזמה. בפשטות הסוגיות והרמב"ם נראה שדין הזמה נאמר בשני עדים ולא נאמר בעד אחד, ואולי כמו שהתורה הכשירה עד פסול לעדות עד אחד הוא הדין שלא צריך דרישה וחקירה.

הצגת צדדי הספק לדין עד אחד נאמן באיסורין.

- ישנן שתי שאלות מרכזיות:
- א. האם ההבדלים הנ"ל בין עד אחד לשני עדים מגלים שישנו הבדל מהותי בין עד אחד לשני עדים, או שבעד סוטה, עד עגלה ערופה, עד מיתה, ואיסורין, התורה נתנה לעד אחד תוקף של שני עדים. נתן ג"כ לחלק בין סוגים שונים של עד אחד לגבי שאלה זאת.
  - ב. אם עד אחד שונה מהותית מדין שני עדים כיצד נתן להגדיר את ההבדל מתוך ניתוח אופיו המיוחד של עד אחד.

ראיות לאופי הדין.

1. מחלוקת הריטב"א ביבמות בשם ר"י, הריטב"א בכתובות, והרמב"ם בדין "כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הרי כאן שנים ואין דבריו של אחד במקום שנים". לעיל הוזכרה מחלוקת הראשונים הנ"ל, ונראה שנתן לראות במחלוקת הראשונים מחלוקת יסודית ביחס בין עד אחד לשנים.

הסבר שיטת הריטב"א בכתובות. שיטת הריטב"א בכתובות שדין עולא נאמר לגבי כל דין עד אחד כפשט דברי עולא: "כל מקום", נראה פשוט שעד אחד לסוגיו השונים דינו כשני עדים.

הסבר שיטת הר"י בריטב"א ביבמות. הריטב"א ביבמות בשם ר"י מנמק את דבריו: "דדוקא בעדות דבר שבערוה דבעי שנים שהאמינהו לזה כשנים, אבל באיסורי דעלמא דסגי בחד כיון שלא האמינהו, אלא כי חד...". יוצא מדבריו חילוק ברור בין דין עד מיתה, שעקרונית היה צריך שני עדים אלא שחכמים נתנו כח לעד אחד כשנים, לעד אחד נאמן באיסורין, ונראה פשוט הסברו של ר'

חיים³²: "...דהא דהוי כשנים הוא משום דהאמינתו תורה גם בדבר שצריך עדים, א"כ ס"ל דהויא גזה"כ באלומותא דהאי סהדא, דהתורה אלמא לעדותו שתהא נחשבת כעדות שנים..." (חייבים לומר שאותה הסברה יאמר הר"י גם בעד סוטה, ובעד עגלה ערופה. בדין עד סוטה ברור למה עקרונית היה צריך שנים מפני דהוי דבר שבערוה, ברם בדין עגלה ערופה לא ברור מדוע עקרונית היה צריך שני עדים, ואולי לשיטתו בכל עדות המתקבלת בבית דין יש צורך בשני עדים, ואין להקשות מדין עד המחייב שבועה מפני שנתן לראות את העד רק כיוצא רגלים לדבר, ואכמ"ל).

הסבר שיטת הרמב"ם.

בשיטת הרמב"ם לא נתן להסביר כהסבר הר"י בגין טיעונו הברור של ר' חיים: "...אכן לדעת הרמב"ם בעצמו שפסק בפ"ט מה' רוצח הי"ד דבנשים ועבד ושפחה לא אמרינן הרי הוא כשנים, ומ"מ הא חזינן דנאמנים, א"כ הרי מוכח דאפילו היכא דלא הויין כשנים ג"כ נאמנים, ואיך נוכל לומר דהעד הכשר הוי כשנים הואיל והאמינתו תורה כבי תרי, כיון דחזינן דלא בעינן בזה נאמנות כבי תרי ואפילו הני דלא הויין כתרי כגון אישה ועבד ושפחה ג"כ נאמנים".

ובצדק הסביר ר' חיים: "...והרמב"ם ס"ל דהא דנאמנים לא הוי משום עדיפותא דידהו שהתורה האמינתו יותר, אלא דהויא גזה"כ דבנטמאה וראיתי ההורג ומת בעלה יהא ע"א נאמן, אבל אה"נ דעדותן לא שניא משארי עדיות דע"א, וע"כ ס"ל דאע"ג דלא הויין כשנים כמו באשה ועבד ג"כ נאמנים".

וא"כ צריך להסביר בשיטת הרמב"ם שני דברים:

- א. מדוע רק בשלושת התחומים הנ"ל נאמר דין "כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הרי כאן שנים".
- ב. מדוע בעדים פסולים לא נאמר דין "כל מקום וכו'...".

ר' חיים הסביר את השאלה הראשונה, וז"ל: "...וצ"ל בזה, דהנה באמת בכל הנך תלתא דוכתא דאמרינן כ"מ שהאמינה תורה עד אחד ה"ה כשנים, הרי הראשון שאומר מת או ראיתי

את ההורג או נטמאה מעיד בדבר שנאמן, דהאמינה תורה עד אחד לכך, והעד אחד שבא אח"כ ואומר לא מת או לא ראית את ההורג או לא נטמאה הרי מעיד בדבר שאינו נאמן, דהרי הא דמעיד שלא מת או שלא נטמאה הוי דבר שבערוה דאינו פחות משנים, ואם איכא גזה"כ להאמין העד שאמר נטמאה, וכן תק"ח להאמין את העד שאמר מת בעלה, אבל על עדות שלא נטמאה ולא מת נשאר בדין אין דבר שבערוה פחות משנים, וכן בדין ראית ההורג הרי כתב הרמב"ם בפ"ה מה' עדות ז"ל: 'בשני מקומות האמינה תורה ע"א בסוטה שלא תשתה מי מרים ובעגלה ערופה שלא תערף', הרי להדיא דעדות זו של עגלה ערופה הויא גזה"כ שע"א נאמן בה ובלא"ה הוי זה מדברים הצריכים שני עדים, וא"כ הא לא נאמר הך גזה"כ אלא באומר ראיתי את ההורג, אבל זה שאומר לא ראית לא מצאנו בו שהאמינתו

32. פ"ט הלכות רוצח ושמירת הנפש הי"ד.

תורה, ונשאר כדינו דאין ע"א נאמן בזה...ועל כן פוסק הרמב"ם דזהו דוקא בהנך תלתא דוכתי דאין ע"א נאמן בהם, משא"כ בשאר איסורין דע"א נאמן בהם, על כן אמרינן, דנהי דאינו מתכחש, אבל מ"מ חבירו ג"כ דין ע"א עליו, וא"כ הא חבירו ג"כ נאמן, דעד אחד נאמן באיסורין, וממילא דלא עדיף האי מחבירו, כיון דאין חבירו צריך שיהא הראשון מוכחש, ורק דגם עדות חבירו קיימת, וע"ז הא לא מהני כלל הך דינא דכ"מ שהאמינה תורה עד אחד ה"ה כשנים לענין שיהא חבירו מוכחש".

ובהמשך דבריו מסביר ר' חיים שעדות העד המכחיש קיימת, אלא שאינה יכולה להתמודד עם קבלת העד אחד שהתורה גזרה שיהא לה דין שנים, וע"פ זה הסביר בסוף דבריו מדוע הרמב"ם בדין שנים המכחישים את העד האחד חרג מלשון הגמ'³³: "אין דבריו של אחד במקום שנים" וכתב: "באו שנים אחר שהעיד האחד והכחישוהו ואמרו לו לא ראית הרי הן כשתי עדויות המכחישות זא"ז ועורפין" מפני שבמקרה זה תור הדין להיות זהה לעד אחד נאמן באיסורין שמוכחש ע"י ע"א.

על מנת לפתור את השאלה השניה נלענ"ד שיש לחלק לדעת הרמב"ם בין עד כשר לבין עד פסול. ומכיון שעד פסול אינו עד ברור שעד אחד יכל להכחישו, אלא דאם כן צריך להסביר איך עד פסול נאמן מדאורייתא לעד סוטה, עד עגלה ערופה, ועד אחד באיסורים.

הסבר שיטת הרמב"ם על ידי חילוק מהותי בין עד אחד באיסורין לבין שני עדים.

הרמב"ם בהלכות עדות³⁴ כתב: "בב' מקומות האמינה תורה עד אחד, בסוטה שלא תשתה מי מרים ובעגלה ערופה שלא תערף כמו שבארנו וכן מדבריהן בעדות אשה שיעיד לה שמת בעלה". לכאורה דברי הרמב"ם קשים מאוד שהרי התורה האמינה גם עד אחד באיסורים, כמו שהרמב"ם עצמו פסק בפרק י"א.

נראה לי שפתרון כל הנ"ל נעוץ ביסוד ההבדל בין דין עד אחד באיסורין לבין שאר עדויות. בכל שאר עדויות העדות צריכה להתקבל בפני ב"ד ויש צורך בהגדה בב"ד, בניגוד לעד אחד באיסורים שהעדות אינה צריכה להתקבל בפני ב"ד כפי שהאריך השב שמעתתא³⁵. ולכן לא שייך דיני דרישה וחקירה ושאר דיני קבלת עדות בעד אחד באיסורים, וממילא לא שייך דיני הזמה.

נראה שיסוד ההבדל טעון במהותו של העד. שני עדים הבאים לב"ד מעידים על המקרה וב"ד משתמש בעדותם, ועל פי תאור המקרה פוסק. בניגוד לזה עד אחד שאינו בא לב"ד איננו מספר מה המקרה ואיננו מגיד את עדותו בב"ד. בעד אחד ישנה אמינות לא לתאור המקרה אלא למסקנה הדינית הנובעת מתאור המקרה. עד אחד באיסורין אינו עדות אלא

33. יבמות קי"ז, ע"ב.

34. פ"ה הלכות עדות ה"ב.

35. שמעתתא ו' פ"ח: "...דנראה דעד אחד באיסורין לא כעי בב"ד, דהא ילפינן עד אחד מוספרה לה, וספירתה לא בפני ב"ד אומרת. וכן בעד אחד בהפרשת תרומה ושחיטה וטבל, לאו בפני ב"ד. וכן מצאתי בפשיטות בתשב"ץ חלק א' דעד אחד נאמן באיסורין, אע"פ שאומר חוץ לב"ד עדותו חשיב כשנים ואין האחרון נאמן" עיין שם.

אמון הדדי, וביחוד לפי רש"י הסוכר שמקור הדין לעד אחד באיסורין הוא מסברה הבנויה על אימון חברתי מנימלי בין בני אדם, גם לתוס' הלומד מנדה יסוד דין עד אחד בנוי על אמון בסיסי בין בעל לאשתו.

לפי הנ"ל נראה לי שעד אחד באיסורין איננו מוגדר כעד רגיל ועוסקים כאן בקטגוריה נפרדת מדין עדות ככל התורה. בניגוד לזה בדין עד סוטה ובדין עד עגלה ערופה נראה לי שיש צורך בהגדה בב"ד, וע"י ההגדה בב"ד וקבלת העדות בב"ד מונעים את השקית הסוטה, ואת עריפת העגלה. קבלת העד ושימוש בעדותו נותנים לקבלת העד תוקף של שנים, ברם עם העד עדיין לא התקבל ובא עד אחד ומכחישו לא נתן לתת לקבלת העד כח של שנים.

אלא שלדעת הרמב"ם יש לחלק בין עד כשר שברגע שמקבלים את עדותו בב"ד יש לו דין עד לכל דבר, אלא שבכל תחום שצריך שני עדים לא נתן להשתמש בדבריו ואילו בדין עד סוטה משתמשים בדבריו ע"פ עדותו, לבין עד פסול שב"ד איננו משתמש בדבריו בתור העדות שבו, אלא בתור הנאמנות שבו כאיסורין, ואם כן ברור מדוע עד אחד יכול להכחישו שהרי בב"ד לא השתמש בעדותו ע"י קבלת עדותו. ההסבר הזה חרג מהסבר ר' חיים ביחס לדין עד סוטה, ועגלה ערופה בעד כשר, עיין למעלה.

לדרכנו ברור מדוע הרמב"ם לא מנה עד אחד באיסורין בין המקרים שהתורה מאמינה לעד אחד.

נתן אולי להגדיר שבעד אחד באיסורין התורה נתנה רשות לסמוך על הזולת, ובעד סוטה התורה גילתה שנתן לב"ד לקבל עדות עד אחד.

2. הסבר שיטת הרא"ם במרדכי לאור הנ"ל.

לעיל הוזכרה שיטת הרא"ם במרדכי שבאתחזק איסורא רק עד מהימן וכשר נאמן, בניגוד להגדרת כשרות עד כאשר הוא מתקבל כחלק מכת של שנים שאין צורך במהימן וכשר ומסתפקים בחזקת כשרות אפילו לדיני נפשות.

לפי הנ"ל מפני שכל יסוד הנאמנות של עד אחד באיסורים בנוי על האמון ההדדי, כאשר עוסקים באתחזק איסורא יש צורך להכיר אישית את העד ע"מ להאמין לו, בניגוד לדין של שני עדים שהתורה קובעת הגדרה מוחלטת על איזה עד נאמרה גזה"כ: "על פי שנים עדים יקום דבר" ואין צורך להכרות אישית.

3. סברת הראב"ן לחלק בין עד אחד לשני עדים.

הראב"ן³⁶ מחלק בין עדות של הקמת דבר, שתמיד זקוקה לשני עדים, לבין עדות באיסורין שאיננה עדות הקמת דבר. לפי דרכו ברור מדוע לא צריך קבלת עדות בב"ד – מפני שדין קבלת עדות נאמר רק בעדות של הקמת דבר. לפי דרכו נתן להסביר את השיטה שבעד סוטה ועגלה ערופה דין עד אחד כשנים לגבי הכחשה שהרי מדובר בעדות של הקמת דבר, ברם ברמב"ם ההסבר לא יכול להתקבל, שהרי הרמב"ם מחלק בין עד כשר לבין עד

פסול והרי גם בעד פסול ב"ד מקים דבר ע"פ דבריו. (נתן אולי להסביר גם בשיטת הרמב"ם כראב"ן, ונאמר שבעד עגלה ערופה פסול ב"ד איננו מקים דבר ע"פ העד, ואולי נתן להגדיר שע"י העד נמנעת מצוות עריפת העגלה, ובעד סוטה בגין עדי קינוי וסתירה, והדברים צ"ע.)

נתן לענ"ד להסביר לפי דרכו של הראב"ן, שעדות איתחזק איסורא מוגדרת כעדות של הקמת דבר ולכן צריך שני עדים. כדומה לדרכו של הראב"ן נמצא גם ב"נתיבות המשפט" (סימן כ"ח ס"ק ד').

4. הסבר שיטת תוס' ור"ת בגדר שתיקה, ובתחומי הנאמנות של עד אחד באיסורים.

לעיל הבאנו את שיטת תוס' שגדר השתיקה היא מדין שתיקה כהודאה. התוס' בקידושין³⁷ על דין המשנה³⁸: "נטמאו טהרותיך והלה שותק נאמן", מקשה: "...וקשה דהא בפרק הנזקין³⁸ מייתי היה עושה עמו בטהרות ואמר לו נטמאו טהרותיך - נאמן, טהרות שעשיתי עמך ביום פלוני נטמאו - אינו נאמן, ופריך - התם מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא? ומשני: אמר אביי כל שבידו נאמן וכל שאינו בידו אינו נאמן, וסיפא איירי שאין הטהרות בידו לכך אינו נאמן, והיכי אמר אביי דנאמן כשאמר לו אכלת חלב ואע"ג שאין בידו להאכילו חלב? וכן קשה לקמן דנאמן לומר שורך נרבע אע"ג דאין בידו להרביע שורו? ומתריך תוס': "וי"ל דהיא דהנזקין מיירי כשאינו שותק אלא מכחישו, והכא איירי כששותק ואינו מכחישו".

בהמשך מקשה תוס' על שיטת רבא: "ומיהו קשה מרבא דהכא משמע דלא פליג רבא עליה דאביי דאמר דכל דבר שאין בידו בעי שותק, והתם קאמר רבא אשכחיה ולא אמר ליה, והדר אשכחיה ואמר ליה - אינו נאמן משמע, אבל אי אמר ליה מיד נאמן בכל ענין אפילו אין בידו ואפילו אין שותק, והכא לא פליג אאביי דבאין בידו בעי שותק"? ומתריך תוס': "וי"ל שאני התם לפי שהיה בידו פעם אחת דהיינו בשעה שעשאו, אבל הכא מעולם לא היה בידו כלל ולכן בעי שותק, ונראה דהלכה כרבא לגבי אביי. ועתה בעניין זה יש שלשה דינים:

- א. בדבר שהיה בידו, כגון: ההיא דהיה עושה עמו בטהרות - נאמן, ואפילו לא היה שותק.
- ב. ובדבר שאין בידו לעולם, כגון: אכלת חלב ושורך נרבע אי שתיק - מהימן, ואי לא שתיק - לא מהימן.
- ג. ובדבר שאין בידו עתה אבל היה בידו פעם אחרת - בהא פליגי אביי ורבא כדפירשתי התם גבי טהרות שעשיתי עמך...".

נלענ"ד שישנה מחלוקת שורשית לדעת תוס' בין אביי לרבא.

אביי סובר שעד אחד מצד עצמו אינו נאמן והתורה מאמינה רק לשני עדים, אלא ישנם מקרים שעד אחד יוצר נאמנות אחרת שאיננה מוגדרת כעדות ואיננה שואבת את כחה מהלכות עדות.

37. דף ס"ה, ע"ב ד"ה "נטמאו".

38. טהרות פ"ה מ"ט.

לאור זה נתן להסביר בשיטת אב"י, לפי תוס', שנאמנות של "בידו" איננה נאמנות של עד אחד, אלא מכח ה"בידו" נתן להאמין לעד אחד, ובדומה לכך השתיקה היא עיקר הסיבה לערכו של עד אחד ולכן תוס' בדעת אב"י מחוייבים להסביר את "השתיקה" מדין שתיקה כהודאה, וכן את דין "בידו" דוקא אם יש בידו עתה, ולא נתן להסתמך על זה שהיה בידו פעם, שהרי כל הנאמנות בנויה על "בידו".

בניגוד להכנת אב"י, רבא הבין שהנאמנות היא נאמנות של העד ודין "בידו" ודין "שתיקה" מהווים מסייע לנאמנות עד אחד, ובעצם לדעת רבא הנאמנות בסופו של דבר היא של העד מכח עצמו, ולכן לרבא גם אם היה בידו פעם נתן להסתמך על העד מכח עצמו, אע"פ שעתה אין בידו מפני שהצורך בדין "בידו" הוא רק ע"מ לאפשר להשתמש בעד אחד. וכן לדעת רבא אין צורך להגיע לדין שתיקה כהודאה.

לפי דרכנו בשיטת תוס', תרוץ תוס' בסוגית "אשתו זנתה בעד אחד" בקידושין מובן היטב, עיין לקמן באור העניין.

בסוגיא בקידושין³⁹ מובאת מחלוקת אב"י ורבא בדין "אשתו זנתה וכו'..." וז"ל הגמ': "איבעיא להו: אשתו זנתה בעד אחד ושותק מהו? אמר אב"י: נאמן, רבא אמר: אינו נאמן, הוי דבר שבערוה ואין דבר שבערוה פחות משנים".

נתן להסביר את שורש המחלוקת בשתי דרכים:

- א. בגדרי "אין דבר שבערוה פחות משנים".
- ב. בגדר השתיקה וביסוד הנאמנות של עד אחד.

הראב"ן נקט בדרך הראשונה עיין בהערות⁴⁰.

תוס'⁴¹ בקידושין נקטו בדרך השניה, וז"ל: "רבא אמר וכו' וא"ת כיון דשותק ושתיקה כהודאה דמיא למה לא תאסר עליו, וכי לא יוכל לעשותה עליו חתיכה דאיסורא? וי"ל דקסבר רבא דטעמא דשותק מהימן לאו משום דשתיקה כהודאה דמיא אלא משום דאיכא רגלים לדבר מהימני ליה, וכיון שאין האיסור מכח עדות הבעל אלא מכח עדות העד לא מהימני ליה, דעד אחד אינו נאמן בדבר שבערוה".

39. קידושין ס"ו ע"א.

40. הראב"ן בסימן ס"ד מעלה כמה הסברים ובאחד מהם נוקט בדרך הראשונה, וז"ל: "...[אלא] משום עדות העד דעד אחד נאמן אפילו באיסור א"א לאוסרה על בעלה כשאר איסורא אמר אב"י היא היא כשם שבשאר איסורין עד אחד נאמן [ה"ה] באיסור א"א... ולא משום הודאתו אסורה, והא דילפינן 'דבר' 'דבר' מממון לענין קידושין דהוא קיום דבר ילפינן דומיא דממון דכתב ביה ע"פ שנים עדים יקום דבר'...הלכך קיום גמור לא הוי אלא בעדים וקיום דבר דקידושין נמי בעינן תרי...ורבא אמר הוי דבר שבערוה, כלומר אע"ג דבשאר איסורין הוי נאמן עד אחד, באיסור ערוה לא הוי נאמן דהוי דבר שבערוה, כלומר מאחר שהיא א"א וערוה כתב בה 'דבר' 'כי ימצא בה ערות דבר' ולא לקיום דבר נכתב למיגמר 'דבר' 'דבר' אלא לכל דבר ערוה הילכך אין יכולין פחות משנים לאוסרה על בעלה".

יוצא מדברי הראב"ן שנחלקו אב"י ורבא בלימוד 'דבר' 'דבר' מממון האם ככל עדות דבר שבערוה צריך שנים, וזוהי סברת רבא, או שרק בעדות לקיום הדבר כקידושין, וזוהי סברת אב"י.

41. ד"ה "רבא אמר".

יוצא מתוס' בצורה ברורה מאד שרבא ואביי נחלקו בגדר נאמנות עד אחד, והדברים מסתדרים להפליא לפי הנ"ל.

ר"ת בספר הישר⁴² דן בסוגיות בדומה לתוס' הנ"ל, אולם בשיטת רבא ר"ת כותב במפורש שהשתיקה מדין שתיקה כהודאה, וז"ל: "...אלא ודאי אינו נאמן ואפי' מהימן עליה כבי תרי אלא א"כ שותק כדאמר רבא גבי ההוא סמיא אי מהימן לך כבי תרי אפקה, הואיל ולא הכחישתו ושתיקתך הודאה היא ורגלים לדבר...". וכן בהמשך הדברים שם ר"ת בונה את דבריו גם בשיטת רבא על שתיקה כהודאה מדין "הודאת בעל דין כמאה עדים דמי". יוצא מדברי ר"ת בשיטת רבא שגדר רגלים לדבר צריך להיות ברמה של שתיקה כהודאה ולא נתן להסתפק ברגלים לדבר ברמה נמוכה.

גם בשיטת ר"ת נתן לומר שאביי ורבא נחלקו ביסוד הנאמנות של עד אחד, ברם ר"ת לא יכל לתרץ את קושיית תוס' על דינו של רבא לגבי "אשתך זנתה בעד אחד" כתוס', מפני שר"ת כותב במפורש שגם רבא מסתמך על הודאת בעל דין, וא"כ הדרא קושיה לדוכתא: "למה לא תאסר עליו, וכי לא יוכל לעשותה עליו חתיכה דאיסורא"?

נראה שר"ת יתרץ כתוס' טו"ך⁴³: "...אלא דמסתמא זה לא היה שותק אלא שמרגיש שום אמתלא, לא שהעד אומר אמת ולכך בדבר שבערוה אין לאסור בדדמי' עד דאיכא סהדי⁴⁴..." אלא שאם ר"ת יתרץ כתוס' טו"ך גם לר"ת לא עוסקים בהודאת בעל דין ודאית לדין דבר שבערוה וזה דוחק.

ברור שכל סיעת הראשונים שנחלקו על בעלי התוס', וסוברים שהגמ' ביבמות נדחתה ודין השתיקה אינו מדין שתיקה כהודאה, חולקים על תוס' ביסוד גזר עד אחד באיסורין, ולדעתם עד אחד נאמן מצד עצמו בצורה ודאית, גם בשתיקה שתוכנה איני יודע.

לעיל הוזכר ששיטת תוס' היא שעד אחד נאמן רק להתיר ולא לאסור, נגד רוב הראשונים ונגד ר"ת בספר הישר שכותב במפורש שעד אחד נאמן בין לאסור ובין להתיר.

סברת הש"ך.

על דין המחבר שפסק כתוס': "עד אחד נאמן באיסורים להתיר אבל לא להחמיר" מסביר הש"ך⁴⁵: "כלומר תמצא דעד א' נאמן באיסורים להתיר אפילו בלא שתיקת הבע"ד דתהוי כהודאה, אבל להחמיר לא תמצא שהעד נאמן בלא שתיקת הבע"ד, דממ"נ היכא דלא איתחזק לא איסור ולא היתר אסור מספק בלא העד, והיכא דאיתחזק היתרא אין העד נאמן לאסור". יוצא מדברי הש"ך שכל נאמנות עד אחד יכולה להיות על מצב של ספק אבל להתמודד עם מציאות של ודאי אין בכח העד, ונתן לומר שתוס' עקביים לשיטתם שעד אחד איננו כח עצמאי ואיננו יכול לפעול מכח עצמו.⁴⁶

42. סימן ק"ט, וכן מובאים דברי ר"ת בשו"ת הרשב"א תשובה תקמ"ה.

43. תוס' טו"ך קידושין ס"ה, ע"ב ד"ה "אמר אביי" בסוף הדיבור.

44. בהערות בתוס' טו"ך מעיר שב"שבות יעקב" ח"א סימן צ"ג סובר שבספק שויה נפשיה לא אסרינו.

45. יו"ד סימן סימן קכ"ז ס"ק כ"ג.

46. העילוי ממיציט סימן ל"ח מקשה על הש"ך: "...אבל בדברי התוס' לא נוכל לפרש כן. זהא

4. אופי עדות איסורים של שנים באיתחזק איסורא.

לפי הראשונים הסוברים שעד אחד איננו נאמן באיתחזק איסורא, יוצא שצריך שני עדים. צריך לחקור באופי אותם שני עדים. האם המדובר בשני עדים עם כל פרטי דיני שני עדים, או שנשארים בעקרונות ההלכתיים של עד אחד באיסורים פרט לזה שלא נתן להסתפק באחד.

נחלקו בזה "קצות החושן"⁴⁷ ו"נתיבות המשפט"⁴⁸. "קצות החושן" כותב: "יראה לי דשנים שהעידו באחד שנתנסך יינו חייבין העדים לשלם דמי היין ככל תורת עדים זוממים...". "יוצא מדבריו בצורה ברורה שדין שני עדים באיסורים הוא ככל דיני שני עדים – הן לגבי פרטי דיני קבלת עדות, והן לגבי דין הזמה. "נתיבות המשפט" חולק על קצוה"ח וסובר שעדות איסורים אינה צריכה ב"ד גם בשני עדים וממילא לא שייך דין הזמה. ה"משובב נתיבות"⁴⁹ מרחיב את הדיון, וז"ל: "...והנה מה שכתב דבאיסורים אפילו ב' לא בעי הגדה בב"ד ומש"ה ליתא בתורת הזמה.

בתשובות הר"ן מבואר דאפילו ע"א באיסורין דא"צ הגדה בב"ד מ"מ כל זמן שאינו מעיד בב"ד יכול לחזור בו ולומר מבודה אני ע"ש סי' מ"ז ועמ"ש בספר ש"ש ש"ו בשם התוספתא. ומבואר שם: "דכל שהגידו חוץ לב"ד יכולים לחזור בהם ולומר מבודין היינו, ואם נחקרה עדותן בב"ד אמרינן בהו כיוון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד. הרי דשייך בהו הגדה בב"ד... ומשנה ערוכה ריש מכות מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה דשייך בי' הזמה, ובכתובות דף כ"ו מבואר דבעי הגדה בב"ד והתם איסורא הוא דאיכא אומנם לפמ"ש בש"ש ש"ו פ"ט בשם תוס' רי"ד דבן גרושה ובן חלוצה ה"ל כמו דבר שבערוה ניחא, דבדברי שבערוה מודה הרב המחבר בסי' כ"ח דבעי הגדה בב"ד. אלא לפמ"ש שם בש"ש דהרמב"ם ס"ל דלא הוי דבר שבערוה, ואפ"ה בעי בב"ד ואית ביה דין הזמה אי לאו דכתיב 'לו' ולא לזרעו, מוכח דגם באיסורים שייך דין הזמה. ועיקר דבריו דבאיסורים אף במקום דצריך ב' עדים מ"מ לא צריך הגדה בב"ד דבר זה אינו מתקבל על הדעת...". יש מקום להתדין עם ראיות קצוה"ח ברם אכמ"ל.

בשינויא דהגמרא ע"א נאמן באיסורין קיימינן עתה אף באיתחזק איסורא, ואעפ"כ אמרינן דנאמן דוקא להתיר אבל לא לאסור, ומוכח מזה דהתוס' סוברים דיש חילוק בעיקר הדין בין להתיר לבין לאסור". לענ"ד קושייתו אינה קשה, מפני שבה"א נתן להסביר שלא הגדירו את עדות העד המעיד על הגט כעדות נגד חוקה שהרי העד מודה שהאשה היתה אשת איש, ועדותו מתיחסת למעשה היוצר מציאות חדשה, ובה"א הבינו שזה לא מוגדר כאיתחזק איסורא.

47. סימן ל"ח ס"ק ד'.

48. סימן ל"ח ס"ק ב', וכן בסימן כ"ח ס"ק ז' וכן סובר הפנ"י גיטין דף כ"ט.

49. "משובב נתיבות" סימן ל"ח ס"ק ב'.

לענ"ד נראה שהנ"ל תלוי בשאלת היחס בין עד אחד לשנים. לפי הראב"ן הנ"ל שעדות עד אחד אינה עדות להקמת דבר, גם עדות עד אחד באיתחזק איסורא אינה עדות להקמת דבר ודברי "נתיבות המשפט" מובנים היטב, אולם לפי הדרך הסוברת שעד אחד שונה משני עדים מפני שלעד התורה נתנה זכות לאמון הדדי, ולכן לא שייך קבלת עדות בב"ד כנ"ל, א"כ באתחזק איסורא התורה לא נתנה זכות לאמון הדדי וממילא חזרו דיני שני עדים לכל פרטיהם.

ברם, אולי לדעת הראב"ן נאמר שעדות איתחזק איסורא מוגדרת כעדות של הקמת דבר כנ"ל ולכן צריך שנים, לפי זה דברי "קצות החושן" יובנו היטב. ועיין עוד ב"שערי יושר" שער ו' פרק ד', ה' שדן בזה.